Grzegorz Zasowski
Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Współczesny wymiar antysemityzmu w Polsce. Obraz przeszłości i współczesności[1]

Relacje polsko-żydowskie od dawna w społeczeństwie polskim są tematem nie do końca wyjaśnionym i rozumianym, są także szeroko komentowane. Szczególnie kontrowersyjnym aspektem w tych relacjach jest niechęć do Żydów. Antysemityzm często zarzuca Żydom spiskowanie z takim zamiarem, aby wyrządzić szkodę ludzkości i niestety często wykorzystuje się go do tego, aby obwiniać Żydów za to, że to oni są winni za zło, które akurat się nam przytrafiło. Sprzeciw wobec Żydów wyraża się w mowie, na piśmie, w środkach masowego przekazu, w działaniach, poprzez wykorzystanie stereotypów i negatywnego nastawienia do mniejszości. Są grupy etniczne, w których stereotyp „duszy zbiorowej" jest doskonale wykształcony. Taką zbiorowością są Żydzi. W upływie czasu stereotyp „duszy zbiorowej" wytworzył dwa podstawowe rodzaje antysemityzmu[2].

Pierwszy to tradycyjny zakorzeniony w założeniach natury religijnej. Drugi to nowoczesny antysemityzm bazujący na spiskowej teorii dziejów[3].

Tradycyjny antysemityzm związany jest ze sferą wierzeń religijnych i opierał się na uzasadnianym religijnie wrogim wyobrażeniu Żydów jako tych, którzy są winni śmierci Chrystusa, dokonują mordów rytualnych dla celów kultowych czy wreszcie profanują hostię, którą bezczeszczą i depczą. I mimo reform Kościoła katolickiego zapoczątkowanych przez Sobór Watykański II i deklaracji *Nostra aetate* o fałszywości wysnuwanych oskarżeń o wykonywanie zabójstw na tle religijnym przez Żydów przekonanie takie pokutuje

[1] Fragmenty pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. zw. hab. Marka J. Malinowskiego na kierunku politologia na Wydziale Humanistycznym Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi.

[2] H. Datner-Śpiewak, *Struktura i wyznaczniki postaw antysemickich*, [w:] Krzemiński I. (red.), *Czy Polacy są antysemitami? Wyniki badania sondażowego*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1996, s. 30.

[3] I. Krzemiński, *Antysemityzm w Polsce i na Ukrainie: raport z badań*, Scholar, Warszawa 2004, s. 20–22.

w świadomości ludzi po dzień dzisiejszy, zwłaszcza osób negatywnie nastawionych do wyznawców judaizmu, jak i tych niewykształconych[4]. W postawie nowoczesnego antysemityzmu zbiorowe uzasadnienie nienawiści do Żydów opierało się na przekonaniach, które narodziły się jeszcze w czasach rewolucji francuskiej. Formułowane były idee ogromnego wpływu Żydów na politykę i życie społeczne[5]. Ukryte władanie finansami świata, dążenie do władzy za wszelką cenę, szczególna „żyłka do interesów", bogactwo i niezwykła lojalność wobec siebie to podstawowe negatywne cechy, o które oskarża się Żydów[6]. Żyd bezwzględny kapitalista, wyzyskiwacz i bogacz to jedna z centralnych wizji ideologii antysemickiej[7]. Te podstawowe elementy ideologii antysemickiej są odpowiedzią na pytanie, dlaczego niektórzy żywili pogardę w stosunku do Żydów. Te elementy były podobne w całej Europie i łączone z ideologiami narodowymi, ściślej mówiąc nacjonalistycznymi, i mocno z nimi związane. Wydaje się, że w poglądach nacjonalistycznych pełniły dość istotne funkcje, gdzie były wpasowywane w złudne idee narodowe[8]. W Polsce nowoczesny antysemityzm był ukształtowany w ideologii i zamyśle narodowym Romana Dmowskiego. Przypisywał Żydom rolę pasożytniczą i wyzyskującą, jaką odegrali oni w polskich dziejach. Wyrażał rozżalenie wobec szlachty, że umieściła Żydów w roli mieszczaństwa dla swojej wygody i dla realizacji własnych celów. Dla Dmowskiego to było przeszkodą do naturalnego stworzenia narodowego mieszczaństwa. Nowoczesność oznaczała wyparcie Żydów z zajmowanych przez nich pozycji w układzie społeczno-gospodarczym. Ideologia polityczna, jaką stworzył Dmowski, była nastawiona antyżydowsko z założenia pod budowę modelu patriotyzmu Polaka katolika[9].

W Polsce mieszka dziś zaledwie kilkanaście tysięcy Żydów, ale problem niechęci do Żydów wciąż istnieje[10]. Pomimo tak marginalnej społeczności żydowskiej w dzisiejszej Polsce jedna trzecia Polaków uważa, że mają oni znaczący wpływ na władzę, środki masowego przekazu, ekonomię. To stereotypowe myślenie wydaje się permanentne. W tym zbiorowym myśleniu łączą się przekonania religijne oraz społeczne, a konsekwencją są utrzymujące się uprzedzenia i zachowania antysemickie[11]. Raczej wydaje się, że antysemityzm oparty na religijnych przesądach zanika i będzie zanikał, a wiara w porywanie dzieci na macę, to co najwyżej regionalny folklor, a nie podstawa realnych postaw i możliwych zachowań istotnych kręgów społecznych[12]. Natomiast nowoczesny antysemityzm jest ciągle żywy, powiązany zawsze z polityką i nieodmiennie związany z nacjonalizmem. Wiele z tych stereotypów wytworzyła dawna tradycja endecka jako obraz żydowskiej kasty, podstępnej, tworzącej tajemnicze i spiskujące przeciw

---

4 H. Datner-Śpiewak, dz. cyt., s. 31.
5 Tamże, s. 30.
6 I. Krzemiński, *Żydzi – problem prawdziwego Polaka. Antysemityzm, ksenofobia i stereotypy narodowe po raz trzeci*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015, s. 17.
7 I. Krzemiński, *Antysemityzm…*, dz. cyt., s. 22.
8 Tamże.
9 Tamże, s. 18.
10 A. Żbikowski, *Żydzi, antysemityzm, holokaust*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2001, s. 20.
11 Tamże, s. 46.
12 I. Krzemiński, *Niech otworzą się ich oczy*, [w:] Michnik A. (red.), *Przeciw Antysemityzmowi 1936–2009*, t. 3, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2010, s. 1008.

Polakom struktury. Stąd powstała spiskowa teoria dziejów i stąd nieodmiennie jest ich żywe powiązanie z komunistami. Wiele z tych stereotypów przeniknęło do potocznych przekonań i wciąż wpływa na poglądy ludzi, choć niekoniecznie nawet nazwalibyśmy ich antysemitami[13].

Żydzi, którzy na ziemiach polskich byli przybyszami od 600 lat, nigdy nie stali się członkami naszej wspólnej rodziny. Ich asymilacja nie mogła się udać, ponieważ było zbyt dużo ideologicznych uwikłań między społecznościami polsko-żydowskimi. Ta obcość mentalna była silnie podkreślana przez samych Żydów, którzy sami siebie postrzegali w Polsce jako odrębną wspólnotę, dążącą zawsze do zachowania swojej własnej tożsamości narodowej i religijnej. Bezpośredni okres powojenny był niejako najtrudniejszy w dziejach stosunków między Żydami a Polakami. On też wywarł duży wpływ na złą opinię między tymi społecznościami. Holokaust był przecież jednym z najtrudniejszych przeżyć w ich dziejach, dlatego wraz z końcem wojny Żydzi liczyli na normalność i patrzyli z optymizmem na tworzenie się nowych struktur w Polsce. Niestety ich oczekiwania nie ziściły się. Społeczeństwo polskie sfrustrowane i niechętne komunizmowi przenosiło niechęć i koncentrowało się na Żydach, którzy byli narzędziem w rękach Polski Ludowej. Zły okres polityczny PRL-u nie służył przyjaźni polsko-żydowskiej, natomiast w III Rzeczpospolitej istnieją warunki do tego, aby poprzez wspólny dialog wyzbyć się niechęci wobec Żydów.

Oczywiście mamy świadomość, że jest dużo Polaków niechętnych i dużo niechętnych Żydów, ale przecież wystarczająco dużo Polaków i Żydów uważa, że harmonia naszych nacji jest możliwa. Niestety na pewno nie pomagają w tym takie osoby, jak Gross z jego antypolskimi tezami, które przyczyniają się do rozniecania antysemityzmu.

Natomiast patrząc na badania antysemityzmu w Polsce, jakich dokonano na przestrzeni 20 lat, dowiedzieliśmy się, jak maluje się obraz Żyda w oczach przeciętnego Polaka. I mimo tego, że większość respondentów nie miała do czynienia z Żydami, odpowiedzi w ankietach pokazywały wyrobione negatywne opinie na ten temat. Co ciekawe, niewiele osób przyznaje się do antysemityzmu, a jednak opinia o Polakach w tym aspekcie jest zupełnie odwrotna. Wpływu na taki obraz Żydów w oczach społeczeństwa polskiego upatrywać należy szczególnie w historii, jaka wiązała nasze nacje. Środki masowego przekazu, jak i opinie przekazywane z pokolenia na pokolenie również mają duży wpływ na postawy wobec Żydów. Zmiana takowa jest tylko wtedy możliwa, kiedy naprawdę przystąpimy do wspólnego dialogu, a do tego trzeba przemyślanej polityki oraz wszelkich długotrwałych pozytywnych działań oraz chęci z obu stron.

Niestety przyszłość nie wydaje się zbyt łaskawa dla podejmowania kolejnych prób eliminowania nastrojów antysemickich. Przede wszystkim skupiamy się na rozdrapywaniu starych ran, próbujemy sobie udowodnić, kto jest lepszy, kto gorszy. Nie ma także trzeciej strony – mediatora, kogoś, kto pomógłby nawiązać dialog i naprowadzić go na nowe tory porozumienia pomiędzy społecznościami. Należałoby zaprzestać wertowania kolejnych stronic rozpraw historycznych, a skupić się na budowaniu nowej wspólnej historii. Patrząc na dzisiejszą Polskę, która naprężа narodowe muskuły, możemy poczuć niepokój,

[13] Tamże, s. 1009.

czy takie pojednanie jest w ogóle osiągalne? To uparte pielęgnowanie jedynie tożsamości narodowej nie pomaga w budowaniu lepszej przyszłości pomiędzy mniejszościami narodowymi. Żyjemy przecież obok siebie, w epoce globalizacji, zatarcia granic. Takie słowa, jak: *naród*, *nacjonalizm* są i były zawsze ważne, jednak równie istotne powinny być dążenia do porozumienia, tworzenia nowego, wykorzystania wspólnego dobra, na przykład mądrości i żyłki do interesów społeczności żydowskiej z mądrością i doświadczeniem Polaków, aby ponadjednostkowo budować front przeciw niebezpieczeństwom, które czyhają na nas na progu Europy. Każdy naród w swej odrębności jest czymś dumnym i wspaniałym i na tyle mocnym, by ramię w ramię budować solidarny front. Aby nadeszło rozwiązanie wspólnych problemów, musi nadejść przebaczanie, rozmowa z obu stron oraz działania społeczne i edukacyjne, które pomogłyby w zanikaniu stereotypów i obustronnej niechęci.

Bibliografia

Datner-Śpiewak H., *Struktura i wyznaczniki postaw antysemickich*, [w:] Krzemiński I. (red.), *Czy Polacy są antysemitami? Wyniki badania sondażowego*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1996.

Krzemiński I., *Antysemityzm w Polsce i na Ukrainie: raport z badań*, Scholar, Warszawa 2004.

Krzemiński I., *Niech otworzą się ich oczy*, [w:] Michnik A. (red.), *Przeciw Antysemityzmowi 1936–2009*, t. 3, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2010.

Krzemiński I., *Żydzi – problem prawdziwego Polaka. Antysemityzm, ksenofobia i stereotypy narodowe po raz trzeci*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015.

Żbikowski A., *Żydzi, antysemityzm, holokaust*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2001.